

«ДУШУ ТУТ СВОЮ ВИПОВІДАЮ»

Микола Ільницький. «Вересневі відлуння». Поезії. Переклади. –
К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія». – 2011. – 230 с.

Це рядок із вірша Миколи Ільницького «Смутно щось було мені учора». Поет порівнює душу з вокзалом, до якого «щохвили заблукані чалять Енеї». Образ душі – провідний у збірці М.Ільницького «Вересневі відлуння» (2011). Відомий теоретик, історик літератури і критик не вперше приходять до читача зі своїм поетичним доробком. Знаємо його як поета за збірками «Земні артерії» (1965), «Мозаїка доріг» (1980), «За роком рік» (1988). «Вересневі відлуння» засвідчують, що М. Ільницький як поет перебуває у добрій мистецькій формі.

Ключовим образом його збірки є час. Плин часу – це прощання з дитинством і молодістю, вони за горизонтом і ніколи не повернуться, «пропали, аки обри». У кожній ювілейній чаші осідає «крапелька гіркого полину». В пам'яті мила серцю ріка дитинства «Горинь».

*Де запливли ті води нині?
В яким далекому океані?*

Можливо, ті води дитинства «Білють снігом на вершині. // Туманами на оболоні, // Що осідає нам на скроні?» [32]. Градацію думок і почуттів М.Ільницький передає повторами рядків і дієсловами в минулому часі («запливли», «купалися», «хитали») і ностальгійним рефреном «А ми купалися в Горині».

У плині літ «Зостався ніжноліричний спогад про батька, який переносив ліричного героя через ріку («Спогад про батька»). Про минуле, пережите нагадує старий блокнот, у якому зафіксовані «події, факти, виписки і дати, // Хапливі інтерв'ю, дзвінки цитати» [33].

Проминання часу – це печаль, гіркота втрат найдорожчих людей. Озивається тихо і тужить у пам'яті мамина пісня («Це було на березі дороги»). Щемливі світлопечальні спомини М.Ільницького про матір «в душі вміститися не годні», написані з голосу серця, просто і щиро. Почуті з уст матері у далекому дитинстві слова «Звучать неначе сказані сьогодні». З роками стихає біль, але коли заболить серце, вона приходять і постають у пам'яті її щоденні турботи, хвилювання за родину і листи. Споминальним творам М.Ільницького властиві глибокий ліризм, елегантна мінорність, які не залишають байдужим серце читача.

Життя в поезії М.Ільницького – це постійні зміни, рух, розвиток. Динаміку часу поет передає образами дороги, поїзда, літака, ріки, течії, води, хвилі, птаха, крил, бігу, вітру, ходи, пориву, потоку. «Усе летить, як в театральнім дійстві» – скаже він у вірші «Медитація». Поет відчуває крила часу. «Міняються у Спілці літстудійці // міняються човни на бистрині // ... Й слова, якими кликав я кохану» [77]. Міняються «береги над плинністю ріки». Збиваючись з ніг, мчить поїзд. Біжить серпневе літо («І ще не натяглись поміж бадиль»). Біжить напризволяще малесенький потік («По малину»), мчить ріка дороги в липову алею («Розтав туман

над чорною ріллею»). Летять комоні шляхом битим («Немов возів неквапні шпиці»).

Час біжить нестримно. «Не можу я вловити жодну пору», – зізнається М.Ільницький. Промчала, як наваля, мов наскок весна («Весни цієї я не встиг збагнути»). «Вода біжить, мов коні карі» («Вблагати, викрасти зі злості»). Тече крізь пальці літо («Ой літо, літепло, тепло!»). До речі, в художній моделі світу поета вода – атрибут чи не найбільш уживаний. Спостерігаючи за швидкою течією ріки, автор уявляє себе гірською рікою:

*Я теж сьогодні, як гірська ріка, –
Хай рівний шлях на мене наріка, –
Бо щось мене по всіх усядах носить
І віхи мені більшої нема.*

*Докіль мої мости не спалить осінь
І тихо слід не замете зима [66].*

Вражаюча здатність поета відчувати єдність з природою й уміння передати синхронізованість стану природи і ліричного героя. Його захоплює безіменний потік, що ледве подає голос, але не обминає гори, здатний пробити камінь у скелі («Потік»). Такий промовистий асоціативний образ!

М.Ільницький любить спостерігати, «як тече собі ріка» («Знов на землі зарум'янилось літо»). З рікою, течією пов'язаний образ хвилі, виру, плавби, весла. Пливе пором, мчать морем хвилі, наздоганяючи одна одну. «Хвилі – наче коні в милі». «Пливають слова, наче тиха вода... // У далекі моря чи у роки далекі» («Тихий вечір бредє чередою корів»). Хоча хвиля гойдає м'яко, не можеш повернутися додому, «до берега крутого допливти» («В тім спогаді, як в морі штормовому»). Юрмальські сосни хилються од хвилі, «неначе напнуті вітрила // Мов перед стартом бігуни» («Юрмальські сосни»). Кожна крона, наче птах.

Усе єство поета пронизане передчуттям дороги і хвилювання: «я кудись не встигну» («Передчуття дороги»), мимовільно з'являється каяття «за справи ще не розпочаті» (Я сумував би за весною») і заклик «Шануймо днину. Хай не гине зайво». Це життєва позиція М.Ільницького. Рух, дія – його кредо.

В елегантній ліриці поета присутні екзистенційні модули зажури, муки, печалі, щему, туги, скорботи, ридання, страху, тривоги, провини.

М.Ільницький залюблений у Карпатський край з його горами, полонинами, лісами, інкрустованими зупинками. В яких краях не побував би, снить рідним краєм, «мов перелітний птах, щоночі уві сні додому лине («Юрмальські сосни»). У чужих краях знаходить те, що нагадує йому Львів:

*Стриміли в небо вежі вечорові
Такі ж псевдоготичні, як у Львові [20].*

Поет щиро гордиться своїм родом, своїм хліборобським корінням, переконаний: «Без кореня знесуть вітри»

Талант М.Ільницького як поета яскраво виявився в пейзажній ліриці. Він поетизує дивосвіт природи в усі пори року. Природа в його ліриці – у постійних змінах, у розвитку.

У весняних пейзажах домінує оптимістичний настрій. Весна – то пробудження землі, що марить зеленою пшеницею і отавою, золоті дощі з грозами і блискавками («Лежить земля, немов Даная»), уособлення молодих поривів. Поет відчуває її «тендітний невловимий подих», гінке шаленство соків під корою тремтливих гілок, що невдовзі вистрелять бруньками. Він любить народження весни, передає його просто, без словесних красивостей, звичайними дієслівними поворотами.

*Весна усе заповнила враз,
Заговорила голінким потоком,
А потім розгулялась, розлилась
Рясного цвіту молодим потоком* [51].

Здається, навесні ширшає поле, стає вищим небо і сонце рветься догори.

Пейзажі М.Ільницького психологізовані. У мотив весни поет включає ідею плинності часу, яку передають дієслова минулого часу і заколисувальне римування – один із засобів навіювальної поетики:

*Забіліло поле, забіліло,
Закрутило снігом, замело,
Все, що відгулялось, – відболіло,
Все, що відбувало, – відбуло.
«Забіліло поле, забіліло»* [49].

Така наспівність, музичність, поєднана з елегійністю – ознака багатьох творів, які представляють сугестивну лірику поета.

Елегія вражень постає на очах, її творять яскраві зорові образи з несподіваними епітетами:

*Між берегами лип – волого, грузько.
В канавах дрібно брижиться вода.
І на одній нозі задумавсь бузько, –
Либонь, про місце для свого гнізда.*

*Ще цвітом сад весну не оцасливив,
Іще темніє яблунева віть,
Одні лиш тільки легковірні сливи
До неба тягнуть пелюстки суцвіть* [55].

Весна минає швидко, як навала, як наскок, її не встигнеш збагнути. Скоро минуше і літо. «Прийшло, настигло, оглушило, // Гарячим променем прошило, // Крізь пальці тихо протекло» («Ой літо, літепло, тепло...», 78). У більшості літніх пейзажів панує піднесений настрій. Літо символізує повноту життя, воно затишне, тихе, як добробут («Дронічне»), рум'яне, прикрашене білими лілеями, озвучене бджолами, криком перепелів. Літні пейзажі освіжають всеочисні грози, зігріває сонце, що приходиться після дощу з блискавкою і громом.

М.Ільницькому більше імпонує молоде літо. «А молодого літа бистрий біг // Мені все більше голову туманить» – зізнається у вірші «Іще не натяглись поміж бадиль» [60]. Відхід літа викликає у поета елегійний настрій. Його творять босі ноги бузьків, змерзлі від холодної роси, порожні гнізда пташок, стерня, що зосталася після косіння трави («Гріє бузьок босі ноги в

комиші»), грушка, що недавно зеленим рукавом маяла, а тепер у підвіконня стукає кістлявими пальцями («Це літо, мов нитка крізь голку»), «сива мла ожини», стемлене стебло осики, що б'є тривогу листом, останній грім, прощальний крик якого нагадує зраненого оленя («Кінець літа в горах»).

Коли відлітають гуси і вогонь, обернувшись димом, нерадо вертає на землю, стає на серці тривожно, немов у покинутій хаті. І так хочеться

*... літо це собі лишити –
З цією юною грозою,
Із прохолодною росою,
Зеленим деревом, із птахом...* [57].

У пейзажній ліриці М.Ільницького, і не тільки в ній, панує зорова пластика. Поет винахідливий у пошуках оригінальних виражальних форм:

*Навкруг стерня – і серце тихо стерне:
Вколосся об зрізане стебло...
Стерня безпечно владарює в серпні*

.....
*Аж до півнеба скирти піднялися.
Розсміялися, немов одвіку тут.
Наїжились стерні короткі списи,
Ревниво їхній спокій бережуть* [66].

Відхід літа, початок згасання природи, прощання з теплом і різноцвітом викликає смуток. Серпневі пейзажі М.Ільницького позначені осінньою тональністю. До речі, вона властива багатьом творам поета.

Осінній календар у ліриці М.Ільницького відкриває вересень. Вересень – місяць народження поета. Збірка «Вересневі відлуння» відкривається віршем «Вересневе», де є такі слова:

*Вересень душу полонить, як невід.
Я вересневий, я – вересневий.
Навіть ранковий далекий мій березень –
Це, мабуть, просто обернений вересень* [7].

Кольорова структура осені включає синестезійні образи червоної тиші, що паде на ліси, мінор сивих струн («Іще не натяглись поміж бадиль»), жовті, червоні, білі пелюстки, що заснули у маковім зерні («Покотились голови іванові»). Вона озвучена «дзвінками грозами», що лунають, «як повстання» («Осінній перший день такий»). Портрет осені включає і запах полину.

За характером світобачення, навіювальною природою лірики М.Ільницький – імпресіоніст. Поширеним засобом сугестії у його творах є словесні повтори, алітерації, які надають мелодійності і наспівності.

Осінь викликає закономірні асоціації з осінньою порою в житті людини. Це пора згасання, смутку, тому сповнена гіркотою і зажуорою. Осінні пейзажі пройняті настроєм проминальності життя:

*Приходить осені покута
І облягає доокіл,
Немов Стефанік із Покуття
Сідає за письмовий стіл.
З журбою-бодем наодинці,
Серед покути із покут,
Важкі думки, немов ординці,
Над ним вчиняють самосуд* [67].

Така сугестивно-умовна картина осені з виразним рельєфним образом вдало передає настрої ліричного героя поета М.Льницького.

Зимові пейзажі автора сповнені переважно радістю, оптимізмом і захопленням. Його захоплює урочиста білосніжність зими. Святковий настрої зими творять динамічні образи, заколисувальне римування, в тому числі внутрішньорядкове:

*Закрутило снігом, замело,
Все, що відгулялось – відболіло,
Все, що відбувало – відбуло.*

*Затріщали, загули морози,
Заскрипіли сосни, явори,
Виглянуло сонце з-за гори,
Наче засміялося крізь сльози [49].*

Лексико-звукова організація вірша має навіювальний характер. Зимовий пейзаж освітлений сонцем. Цей солярний образ є атрибутом літніх, весняних і осінніх пейзажів. Зимові картини творять цікаві візуальні образи: «вітер сніг ретельно лиже // Мов кіт запрошліу шерсть». «Зима... // Мов біле гуся крильми б'є» («Білий іній, білий сніг»), крутить небо зоряний вертеп. Серед січневих декорацій звисає вузький серп місяця («Літній сон узимку»).

У зимових пейзажах М.Льницького живе передчуття весни і літа. В уяві непомітно зникає, як набридливий гість, тіло снігу, ясне сонце будить землю («Як ранній гість той перший сніг»).

Виразником емоційних станів у поезії М.Льницького є кольори і їх відтінки, які активізують наше сприйняття. На кольорах базуються зорові образи. У палітрі кольорів поета – білий (білий сніг, день, білопера хвиля, зимове поле, сторінки паперу, білі сосни), світлий (світле чоло неба, доля, світлі чола людей). Вони символізують радість, чистоту і святість почуттів. Зустрічаються у ліриці поета сивий, сизий, срібний і голубий. Сива хмарина, сива голова, степ, гриви морських хвиль, сивину нагадує жовта стерня, сивий попіл. Синій морський горизонт, скло дороги, далекі гори, хвилі річки Горинь, смужка неба, небокрай.

У літніх пейзажах закономірний зелений колір: зелена конюшина, зелені вруна, зелена кров лісів і полонин, зелені береги левад, зелений тихий шум смереки на могилі чоловіка, убитого деревом («Уважно книгу цвинтаря простеж»), зелені береги левад. Використовує поет і червону барву. Червоне призахідне сонце, літній тихий вечір бредє чередою червоної масті. Рідше зустрічаємо у творах М.Льницького рудий, малиновий, бронзовий кольори. «Хтось ліс над потоком // рудою фарбою квацяє», малинові уста і небо на малиновій горі. Бронзою беруться осінні клени.

Не обходиться М.Льницький і без чорного кольору. Чорні страти епохи сталінізму, чорними хустками мають « в печерах сірих кажани», чорна ніч, рілля, чорний ліс. Рідше вдається поет до темного кольору. Темна темінь, коли летіти літаком уночі. Кольористика посилює ефект живописності.

М.Льницький уміє слухати природу. Його поезія – свято кольорів і звуків. Блакитний небозвід б'є дзвони,

дзвони супроводжують труну з тілом Шевченка. Дзвонять у прозору просинь зважнілі від роси яблуні, дзвонить колосся наприкінці літа. Дзюркоче тихо і лагідно струмок, дзвенить грім по морозі.

Окрім дзвінкоголосся зустрічаємо в ліриці М.Льницького скрип, тріск, шум. Скриплять сосни, явори. Шумить ліс, весняна вода, гроза. Якщо дзвін здебільшого передає почуття радості, то в шумі, скрипі криється тривога.

Для звукового увиразнення поет вдається до дієслівних повторів і алітерацій. Прислухаймося до звучання цього катрена:

*По америках, росіях
Я ім'я твоє розсівав.
Сіяв, сіяв сон – травою –
Сходить боліголовою [97].*

В поезії М.Льницького багато сонця. Сонце на ніч сідає, де вставало зрана, навесні воно рветься догори. Після дощу «із хмар в'язкої гущі...// «Немов курча зі шкаралупці // Прокльовується промінець» [58]. У вересні воно «Дивиться на полонину – // Наполовину» [7]. У грудні воно голубить голий ґрунь.

Використовує поет образ неба і висоти, що символізують прагнення ліричного героя. «Небо лягає в ріку горілиць». Небо хилить голову неврину. «Під небом розпачів і надій» розрісся прадавній корінь ліричного героя.

У аспекті почуттів ліричного героя М.Льницького важливе місце займає любов. Інтимна лірика поета зовні стримана, але глибока, настояна на трепетних почуттях, найчастіше сповнена світлою печаллю. Ліричний герой поета часто згадує пережите в юності, що зосталося на обрії. Той далекий клекіт любові, мов лелека «через літа переліта», освітлює пам'ять і зігріває душу («Моя любов немов лелека»). Щемкою мелодією звучать слова:

*Вже стільки літ про тебе я мовчу,
Вже стільки літ прийти до тебе хочу [101].*

Поет хотів би, щоб берег любові ніколи не відпливав. Іноді колись пережита любовна пристрась лякає, ліричному герою М.Льницького здається, що спомин душу викликає, «щоби на гак чіпляти за ребро» («Ні, більше не писатиму я про...»).

Інтимна лірика М.Льницького попри, здавалося б зовнішню врівноваженість, сповнена внутрішнім вогнем, може сподіватися на відлуння у наших серцях. Поет уміє достовірно передати психологічний стан закоханої людини, яка втрачає контроль над поведінкою, і після зустрічі з коханою картає себе за це:

*Спокійний був, прощаючись з тобою,
І неспокійний, як лишився сам.
Я говорив усе слова не ті,
І жести теж не ті були, і рухи.
Слова, які я вимовить хотів,
У горлі порозкльовували круки
«Чертїж. Ожина. Пні замшлілі» [102].*

Душа закоханої людини здригається, як злякана сарана у лісі. Несподіване порівняння – поетична знахідка автора. Коли немає поруч коханої, місто здається похмурим, а море – наче недосоленим («Немає зі мною коханої»).

Супутниками інтимної лірики М.Льницького є берег любові, дорога, прощання, сон, спомин, пам'ять, розлука, біль. А ще ріка, човен, плесо, плавба. Берег любові відпливає у світі. Біль пливе, «немов ріка – // Всю душу переповнює нестерпно («Все мушу передумати не дам ...»). У сні ліричний герой М.Льницького правує човном любові в юність відлєтілу («Сон»). Кохана приходиться у сні в образі весни, розквітлої яблуні, яка «не годна скинути цвіту» («Ти у снах молода, як була»).

М.Льницький уміє знайти образи, адекватні відповідному психологічному стану. Гіркоту розлуки поет відтворює образом потяга, який перейшов дорогу, мелодійною інтонацією, яку творять словесні повтори. До слова, мелодійність, наспівність, які мають навіювальний ефект, властива багатьом творам М.Льницького. Віриться, що на ці твори звернуть увагу композитори:

*Це сталося потім, сталося потім,
Нам перейшов дорогу потяг.
Ми роззубились, розійшлися,
А потім знову не зійшлися* [98].

Почуття ліричного героя М.Льницького елегантне, вишукане, трепетне, просвітлено сумовите. Інтимна лірика поета – то хвилююче, світлопечальне виповідання вразливої душі. Вона приваблює своєю особистісною настроєвістю. Читати таку вишукану поезію – справжня втіха.

Мабуть, немає поета, який обійшов би тему творчості, адже вона – сенс життя. Такого типу вірші склали розділ збірки «Слово». У поезії – душа поета, його бентежить, чи зможе він дотягнутися до тих крилатих слів, що озвуться живим голосом, чи зуміє висловити в слові «гірку покуту пізньої любові» («До Музи»).

Слово для М.Льницького – жива істота, воно росте, «немов росте трава», звиває, як птах гніздо в душі. Народжується з радості і печалі.

Це дорогоцінний скарб, що бере у спадок людський біль і сміх. Поет виколісує його у прихистку душі. Він відчуває, як рима б'ється об німий папір. М.Льницький називає поетів вічними багачами і вічними боржниками, які мусять за «втіху платити болем // за радість платити печаллю // Як платить гірким зернятком // за квіт солодкий бузок» [86]. Поет уперто шукає своїх слів, «надійних, як послів», знаходить їх «у словнику лісів, полів, городу» («А поїзд рушив і з плечей – гора»). Він максималіст у прагненні новаторства, чужого слова не зримує, якщо свого не знайде. Здається, слова однакові, але одне в п'ятій чола «Сяйне – як цвяшок у підкові, // Як промінець у скалці

скла» [88]. Треба неодмінно знайти свою метафору, вона, за словами поета, як дівка, «Чужа метафора – вдова» [87]. Слова народжуються, як зело, проростають під серцем, розливаються сотнями звуків, тягнуться ввись, як дерева, відроджуються, як фенікс-птахи («Слово»).

Процес пошуку необхідного слова викликає в М.Льницького цікаві асоціації. Воно «наче згряя риб, // Пірнає прудко в річку, // А то ховається як гриб, // Під молоду смерічку. // То з'явиться, то утече, // Неначе відьма в комин, // А то раптово обпече, // Немов далекий спомин [87 – 88].

Народження свого слова для автора – свято душі. Його творять шляхетні метафори і несподівані порівняння:

*Являється за словом слово
Й горить на крайчику пера.
Немов криниця смерекова,
Коли підрізана кора* [68].

М.Льницький ставить до слова з особливою ніжністю і любов'ю. Він порівнює слово з листком на зрубаній навесні яблуні («За втіху платити болем»).

Талановитий митець завжди самокритичний, вимогливий до себе, сповнений сумнівами, чи вродиться справжнє слово на білому полі паперу:

*Поет – він пише так, як дише,
А я пишу, немов грішу.
Можливо, сам святий Петро
Мені перелама перо
І скаже він мені колись:
– Писав ти віршички? Молись* [86].

Один із віршів М.Льницького має назву «Я чистий лірик, чистий лірик». Ця самоатестація – чиста правда. Ні політичних, ні соціальних декларацій у збірці «Вересневі відлуння» не знайдеш.

Добре знаючи здобутки літератури, теорію мистецтва, М.Льницький не дозволяє собі легкопису. Його лірика виболена, вишукана, відзначається багатством строфіки. Тут сонети, рондо, газелі. Він прихильник дисциплінованої класичної поезії. Лаконічний, прагне до афористичності. Запам'яталися:

*Є ти, що перед об'єктивом,
Є ти, що становлять тло* [26].

Трапляється, «Душа наївно-безборонна, // В чужі ховається слова». Але коли душа злітає у творчу вись, народжується своє вистраждане слово, щире, чисте, як вода із «колодязя глибокого», виколісане у душі.

Такою чистою, світлою, пропущеною крізь душу, і є лірика Миколи Льницького.

*Надія ФЕРЕНЦ,
доцент кафедри української літератури УжНУ*